

בעיקר מלאכת הוצאה

פתיחה

מסכת שבת נפתחת בדיונים בחיובי מלאכת הוצאה, אע"פ שהיא נמנית אחרונה במשנה בפרק שביעי (עג ע"א) המונה את אבות המלאכות. כמו כן, במבט פשוט זוהי מלאכה שקשה יותר להבין את הצד היצירתי שבה, וחלק מהראשונים כמו שנראה לקמן אף מכנים אותה "מלאכה גרועה", או "מלאכה מחודשת". מהעובדה שחלק ניכר ממסכת שבת עוסק במלאכה זו נוכל להסיק שמלאכה זו מבטאת יותר משנדמה במבט ראשון, ובהחלט יש עניין לנסות ולחדור לעומק המלאכה ולהגיע להגדרת היצירה הפנימית המתרחשת במלאכה זו, העושה אותה כה מרכזית בהלכות שבת.

נקודה נוספת שיש לברר היא היחס בין מלאכת ההוצאה למרכיביה. נוכל לראות בבירור, שבמשניות של מסכת שבת לא מופיעים בפירוש המונחים "עקירה" ו"הנחה", ונראה שהסיבה לכך היא שהמלאכה נשארת בתמונתה המקורית, ללא צורך בפירוק לוגי, המכניס את ההוצאה למבנה מסודר של מרכיבים מסויימים המגדירים הוצאה. בגמרא, לעומת זאת, בהקשר של חיוב ההוצאה תמיד מופיעות הפעולות עקירה והנחה כמרכיבים הכרחיים ליצירת החיוב. כמו כן, לשתי פעולות אלה מצטרפת פעולת ההעברה, שגם היא נצרכת באופן טבעי לקיים את מלאכת ההוצאה בשלמות. השאלה הנשאלת כאן היא: האם לאחר ההפשטה של הגמרא מתחדש לנו שמשמעותה של מלאכת הוצאה היא המרכיבים שלה, והשם "הוצאה" הוא בסך הכל שם כללי שביסודו עומד רעיון מדוייק יותר המתבטא במרכיב מסויים שלה, ולפי זה נצטרך לברר מהו המרכיב המרכזי הזה, או ש"הוצאה" היא עדיין משמעותה העצמית של המלאכה, והפעולות הספציפיות אינן אלא הגדרות טכניות על מנת לקבוע מתי מתרחשת ההוצאה.

נעיין בשיטות הראשונים וננסה לבחון איך כל אחד מהם התייחס לשאלות אלו, ודרך כך לבחון כיצד הבין את מלאכת הוצאה.

שיטת רש"י

המשנה הראשונה

המשנה כאמור אינה מדברת על עקירה והנחה, אלא על העברה מרשות לרשות שנעשית ע"י שני אנשים, ודנה מתי יש חיוב ומתי אין. המשנה משתמשת דווקא במונח "יציאות" ולא ב"הכנסות", ורוב הראשונים מתייחסים כאן ליחס בין הוצאה להכנסה. רש"י במקום¹ כותב: "...דהכנסות נמי קרי יציאות הואיל ומוציא מרשות לרשות". מכאן נראה, שלרש"י אין משמעות מיוחדת דווקא להוצאה לעומת ההכנסה².

את כל הפעולות שהמשנה מציינת מתרגם רש"י בפירושו על המשנה להגדרות של עקירה והנחה ומכניס כבר במשנה את המרכיבים הללו כחיוניים, וזאת לעומת תוס' ועוד ראשונים שלא התייחסו בפירוש המשנה כלל למונחים אלו. מגדיל רש"י לעשות, ואף מוסיף שבמקרה בו האדם מכניס את ידו לרשות אחרת ומוציא ממנה ומכניס את ידו, חייב אך ורק במקרה בו הניח בפועל את החפץ ברשות בה הוא עומד³, דבר שאינו מובא כלל וכלל במשנה עצמה. מכאן נוכל לראות, שלרש"י יש צורך בפעולת הנחה מפורשת ועצמית על מנת להתחייב בהוצאה, וזאת למרות שלמראית עין נדמה שהתבצעה פעולת ההוצאה עצמה במלואה.

ולסיכום, מפירוש רש"י על המשנה נוכל לראות שאין הוא מייחס חשיבות עצמית למונח "הוצאה" (מעבר להכנסה), ולעומת זאת מייחס הוא חשיבות יתרה לפעולות העקירה וההנחה, ורואה בהן חיוניות כפעולות עצמיות להגדרת החיוב.

פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת

הגמרא בדף ב ע"ב, מקשה מדוע המשנה מונה רק שמונה פעולות של הוצאה ולא שש עשרה פעולות, שהרי בכל מקרה של הוצאה פועלים שני אנשים, וממילא יש לנו שתי פעולות בכל מקרה. הגמרא מצמצמת את הקושיה בטענה, שעל כל פנים בארבעה מהמקרים, בהם רק אחד חייב והשני פטור, השני פטור משום שהוא אינו עושה כלום⁴. מכל מקום, ממשיכה הגמרא ומקשה: היינו צריכים למנות שתיים עשרה פעולות. על כך עונה הגמרא בלשון הבאה: "**פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת קחשיב**". יכולנו להבין, שבאימרה זו חוזרת הגמרא מנקודת המוצא שלה, לפיה איננו מונים במשנה אירועים (יציאות) אלא פעולות (הוצאות), ומבינה שאכן אין המשנה מונה אלא אירועים. אולם הראשונים ברובם לא בחרו לפרש באופן זה, אלא הבינו במימרת הגמרא שישנה פעולה אחת שהיא העיקרית במלאכת הוצאה, ורק אותה אנו מונים בכל אירוע במשנה. על כן כמעט כל הראשונים נאלצו לבחור איזו מהפעולות - עקירה, הנחה או העברה, היא החשובה ביותר במלאכת הוצאה. רש"י במקום⁵ אינו מגדיר מהי הפעולה החשובה יותר אלא אומר שהמשנה מונה רק את העקירות, וזאת רק משום שאחרי שהאדם ביצע את העקירה, יש לו את היכולת הטכנית להניח ולהתחייב, לעומת האדם המניח, שטכנית אינו יכול לבוא לידי חיוב חטאת. כמו כן מביא רש"י את שיטת רבותיו, המונים את הושטת היד בין מלאה

¹ ב ע"א ד"ה יציאות השבת.

² צריך לעיין איך יסתדר רש"י עם דברי הגמרא בפרק הזורק (צו ע"ב), שם נאמר במפורש שהכנסה היא תולדה של הוצאה, ועיין ברמב"ן כאן ד"ה ופרקי'.

³ רש"י שם ד"ה או שנטל מתוכה והוציא: "או שנטל מתוכה והוציא - חפץ והניח ברשות הרבים..."

⁴ בלשונו של בעל המאור (א ע"א מדפי הרי"ף): "עושה מעשה איצטבא".

⁵ ג ע"א ד"ה פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת.

בין ריקנית, וזאת גם מסיבות טכניות⁶, שלמושיט את ידו יש את הסיכוי הגבוה ביותר לגמור בעצמו מלאכה שלימה.

מסוגיה זו אמנם לא נוכל לראות שום אמירה ברורה של רש"י בעניין עיקר המלאכה, אולם ראוי לציין שוב שתי עובדות חשובות לענייננו: רש"י מדבר על שתי פעולות בלבד שבהן יש לו הוא אמינא כלשהי להגדיר כעיקר המלאכה, והן עקירה והנחה. הוא אינו מתייחס להעברה כלל. נקודה שניה היא העובדה שבחירתו באחת משתי פעולות אלה אינה מצד עיקריות הפעולה, אלא מסיבות טכניות בלבד.

עקירת גופו כעקירת חפץ

בגמרא בדרף ג ע"א מובאת שאלתו של רב את רבי רבו: "הטעינו חבירו אוכלין ומשקין והוציאן לחוץ מהו?". לכאורה השאלה באה כמתייחסת ישירות למשנתנו העוסקת בדין שניים שעשאוה, ושאלה זו גם כן היא בעניין זה. מיד מסבירה הגמרא את השאלה: "עקירת גופו כעקירת חפץ ממקומו דמי או דילמא לא?". עונה רבי לרב: "חייב, ואינו דומה לידו". מפשט דברי רבי נוכל לראות התייחסות משווה למשנה, באומרו שבמקרה זה חייב, לעומת המקרה של המשנה העוסק ביד שפטור. הגמרא שוב מפרשת את דברי רבי, ובחלק זה של הגמרא ישנה מחלוקת בגירסאות בין הראשונים: גירסה אחת היא גירסתם של הר"ח⁷ ותוס'⁸: "ידו בתר גופו גרירה", וגירסת רש"י: "גופו ניח ידו לא ניח". רש"י¹⁰ אף מוסיף ואומר במפורש: "ידו בתר גופו גרירה לא גרסינן, דיתירא היא".

הבעיה הבסיסית במקרה אותו מציג רב היא, שהמוציא אינו מבצע עקירה בצורה הקלאסית הנדרשת. את האפשרות לומר שעקירת גופו היא כעקירת חפץ ניתן להבין בשני אופנים עיקריים:

א. במקרה של גופו אין אנו דורשים שתבצע עקירה כפעולה עצמית ואוטונומית. כלומר: ככלל, עקירה אינה פעולה שיש לה משמעות עצמית אלא היא מרכיב מכלל הוצאה, ואם פעולת ההוצאה התבצעה במלואה מן הסתם היתה פה גם עקירה, גם אם לא בצורתה הטבעית.

ב. ניתן לומר, שאין אנו מוותרים על העקירה כפעולה עצמאית, אלא אנו מגדירים מחדש את פעולת העקירה, שלא כמובנה הרגיל והפשוט.

לפי האפשרות הראשונה התשובה לשאלת רב צריכה לענות מדוע במקרה זה יש אכן הוצאה, בצורה כזאת שתגדיר לי ממילא עקירה, אולם לאפשרות השנייה התשובה צריכה לענות מדוע בכל זאת יש במקרה זה את פעולת העקירה במובנה המלא, לעומת המקרה במשנה.

רש"י, בהסבירו את שאלת הגמרא ובהביאו את הצד לפטור, אומר¹¹: "...דאיהו גופיה לא עקר מידי", ובהסבירו את הצד לחייב אומר¹²: "שעקר את רגליו מן הבית לאחר שנטען". אפשר לראות מהסברו של רש"י, שבעיית הגמרא היא חוסר העקירה, והפיתרון האפשרי הוא הגדרה חדשה של עקירת גופו כעקירה ממש. בגירסתו של רש"י בתשובה אנו רואים שוב, שהתשובה היא שישנה עקירה ממש. גירסתו של רש"י כאמור היא, שגופו של אדם הוא מונח לעומת ידו

6 לא מסתבר כלל לומר שהפעולה המשמעותית ביותר במלאכת ההוצאה תהיה הושטת יד ריקה!

7 ג ע"א ד"ה בעא מיניה.

8 ג ע"א ד"ה מאי טעמא.

9 הר"ח מוסיף כאן "לא ניחא".

10 ג ע"א ד"ה גופו ניח.

11 שם ד"ה הטעינו חבירו.

12 שם ד"ה עקירת גופו.

שהיא ניידת. הגדרת הגוף כנייה בעצם אומרת, שבעקירת הגוף יש מעבר של החפץ מנייחות לניידות, וממילא פעולת עקירה אוטונומית שאינה התחלת תהליך ההוצאה בלבד. לעומת זאת היד היא ניידת, ועל כן בה לעולם לא תהיה עקירה, משום שלא יכול להתבצע המעבר מנייחות לניידות¹³.

מסוגיה זו נוכל לראות, שלרש"י יש לפעולת העקירה מעמד עצמי מעבר להיותה חלק מההוצאה, ועל כן צריך שתבצע כפעולה עצמאית וחשובה.

ממה שהבאנו עד כאן ברש"י נוכל לראות בבירור, שהוא רואה את המרכיבים "עקירה"¹⁴ ו"הנחה"¹⁵ כמרכזיים בפעולת ההוצאה, ומהקשבה ללשונו ומהביטויים בהם הוא משתמש נוכל להסיק, שהם אף המגדירים את עיקרה של המלאכה¹⁶. המונחים "עקירה" ו"הנחה" מתייחסים לשינויים החלים דווקא בחפץ המועבר (לעומת המונחים "הכנסה" ו"הוצאה", המתייחסים ליחסי החפץ-מקום), "עקירה" - מלשון עקירת נטוע, או להפוך דבר לעקר, וכן "הנחה" - להפוך דבר לנח. כלומר: עיקר ההתבוננות שלנו במלאכת הוצאה הוא על השינויים החלים בחפץ עצמו, ולא ברשות, במקום או באדם.

עקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד'

הגמרא בדף ד ע"א מקשה על המשנה, המחייבת מי שעוקר מעל ידו של אדם ומי שמניח שם, מהעובדה שעקירה והנחה צריכות להתבצע מעל גבי מקום ד' טפחים על ד' טפחים. הגמרא לאחר מכן (ד ע"א - ה ע"א) מנסה למצוא שיטה בתנאים לפיה אין צורך בעקירה והנחה מעל מקום ד' על ד' ולהעמיד את המשנה כמוה, אולם בסופו של דבר (ה ע"א) היא מחדשת שידו של אדם חשובה לו כמקום ד' על ד'.

הראשונים מביאים כמה אפשרויות לשאלת המקור של הגמרא לצורך בעקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד', ומכך ניתן לראות כמה גישות להבנת ההיגיון בדיון זה, להבנת הבעיה הקיימת בעקירה שאינה מתבצעת מעל גבי מקום ד' על ד'. רש"י בעניין זה אינו מביא את המקור לדיון, אולם הוא מסביר את ההיגיון הטמון בו. לכאורה התבנה הפשוטה היא, שמקום שאין בו ד' על ד' אינו נחשב מקום ראוי, אולם אין די באמירה שתומה זו. ישנן כמה שאלות הצריכות להישאל:

א. האם החיסרון בהגדרת המקום הוא מבחינה אובייקטיבית, כלומר: המקום עצמו אינו נקרא מקום מבחינה קונקרטית כל עוד אין בו ד' על ד', או שמא הבעיה היא בהתייחסות של האדם אל מקום זה, דהיינו שמבחינת מעשיו של האדם אין מקום זה שאין בו ד' על ד' נחשב מקום.

ב. האם הבעיה היא בעצם העובדה שפעולת ההוצאה לא היתה מ"מקום" במובן המלא של המילה, או שמא החיסרון בהגדרת המקום יוצר חיסרון בעצם ההגדרה של העקירה וההנחה.

את השאלה הראשונה נוכל לפשוט מדברי הגמרא במסכת סוכה (י ע"א) לגבי מקרה של סוכה מעל סוכה, שהדיון בו הוא שהסוכה התחתונה פסולה. הגמרא שם שואלת מה המרחק הנצרך בין סוכה לסוכה כדי שהסוכה העליונה תיחשב סוכה לפסול את התחתונה, ומובאת שם דעה האומרת שהמרחק צריך להיות ד' טפחים: "שלא מצינו מקום (חשוב) פחות מדי טפחים". על

¹³ את משמעות גירסתם של תוספות נכון אי"ה בהמשך המאמר בעמוד 184.

¹⁴ מדבריו בסוגיה זו.

¹⁵ מדבריו על המשנה, שם הוא מצריך הנחה כפעולה עצמית.

¹⁶ רש"י בדף ג ע"א ד"ה ידו לא ניח כותב: "...ואין דרך הוצאה בלא עקירה והנחה", ויש שרצו להוכיח מכאן שעקירה והנחה אינן מגדירות את עצם המלאכה, אלא מבטאות רק את הדרך בה היא מתבצעת. אולם דבר זה לא נראה לי קשה, שכן ניתן לומר שהגדרת הדרך היא אולי הדרך הטובה ביותר להגדיר את הפעולות החשובות יותר, וממילא ניתן להסיק מכך שזהו אכן עיקר המלאכה.

דברים אלו ישנה מחלוקת בין רש"י לתוס' האם גורסים את המילה "חשוב" או לא. רש"י¹⁷ גורס את המילה "חשוב", ואף משווה במפורש להלכות שבת, מה שמראה שהסיבה לשיטתו לחיסרון במקום שאין בו ד' על ד' הוא מצד החשיבות הסובייקטיבית שמעניק האדם למקום במעשהו.

בשאלה השנייה נוכל להתבונן בדברי רש"י על הגמרא אצלנו:

דהוי חשוב למהוי הנחתו הנחה ועקירתו עקירה...

אנו רואים מניסוחו של רש"י¹⁸, שהבעיה לשיטתו אינה בעצם העובדה שאין האדם מוציא במקום אלא בכך שהחיסרון במקום גורם לחיסרון במונחות של החפץ, מה שפוגם בפעולת ההנחה ובפעולת העקירה. וכל זה דווקא מצד הגדרות המונחות של החפץ ולא מצד ההגדרות של הרשות.

משתי נקודות אלו נוכל לראות שוב את שיטתו של רש"י, לפיה עיקר ההתבוננות במלאכת הוצאה היא דווקא על העקירה וההנחה, ולא על ההעברה או על ההוצאה עצמה כיחידה אחת, כלומר: על השינויים החלים בחפץ עצמו.

קלוטה כמי שהונחה דמיא

הגמרא, בנסותה לתרץ את הקושיה שהבאנו בסעיף הקודם בעניין הנחה על מקום ד' על ד', מנסה להעמיד את המשנה כרבי עקיבא, שאינו מצריך מקום ד' על ד'. מקור המימרא של רבי עקיבא הוא המשנה הראשונה בפרק הזורק¹⁹, שם ישנה מחלוקת בין רבי עקיבא לחכמים בעניין הזורק מרשות היחיד לרשות הדרך רשות הרבים, כשרבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרם. הגמרא מעמידה את המחלוקת במציאות שחפץ עבר מתחת לעשרה טפחים, ובעיקרון האם אומרים "קלוטה כמי שהונחה דמיא" או לא. ישנן כמה אפשרויות להבין את ההיגיון בעיקרון זה, אולם השאלה הצריכה להישאל היא האם אנו רואים את החפץ הקלוט כמונח ממש, או שמא בחיובי הוצאה אין אנו מצריכים אלא כניסה לרשות בלבד, דבר שמתרחש עם היות החפץ קלוט באוויר הרשות. נוכל להכריע בגישתו של רש"י כאפשרות הראשונה²⁰, כלומר: בהיות החפץ קלוט באווירה של הרשות אנו רואים אותו כמונח בקרקע ממש.

את גישתנו זו של רש"י אנו רואים מכמה מקורות:

בגמרא בגיטין דף עט ע"א הגמרא מביאה גם כן דין זה של קלוטה כמי שהונחה דמיא, ורש"י שם מפרש:

קלוטה: באויר. כמי שהונחה: לארץ...

מהסבר זה של רש"י מוכח שהוא רואה את החפץ הנקלט כמונח על הארץ.

כמו כן, במסכת עירובין דף לג ע"ב (ד"ה אלא) כותב רש"י:

...דכיון דלמטה מעשרה – הויא לה כמאן דמנחה אארעא דמיא, דכל למטה מעשרה קלוטה כמה שהונחה דמיא.

מדבריו אלו שוב מוכח, שהוא רואה את החפץ כמונח בקרקע עצמה.

17 שם ד"ה שלא מצינו.

18 לעומת שיטת תוספות, אותה נבחן בהמשך.

19 דף צו ע"א.

20 עיין בשו"ת אבני נזר סימן פ"ד.

אולם תפיסה זו, לפיה אנו רואים את החפץ כמונח על הקרקע ממש, אינה מובנת לגמרי והיא דורשת ביאור נוסף.

קושי נוסף הוא הפירוש של רש"י על דברי הגמרא אצלנו, שאינו תואם לגמרי לגישה שהצגנו עד כה:

קלוטה – החפץ הואיל ונקלט באוירה של רשות הרבים כמי שהונחה בתוכו ואע"ג דלא נח.

מלשנו זו של רש"י, באומרו שהחפץ מונח "בתוכו", אי אפשר לומר שהוא מתייחס לרשות או לקרקע, שאם כן היה עליו לנקוט בלשון נקבה - 'בתוכה', אלא על כרחנו שהוא מתכוון להיות החפץ מונח בתוך האוויר! דבר זה לכאורה סותר את הגישה שהצגנו עד כה ברש"י, לפיה אנו רואים את החפץ כמונח בקרקע!

נוכל להבין את דברי רש"י מתוך התייחסות ללשונו של התלמוד הירושלמי²¹ לענין "קלוטה". הירושלמי מגדיר ש"האוויר כממשן", כלומר: שבתפיסה של "קלוטה כמי שהונחה דמיא" אנו רואים את האוויר כיישות ממשית שהחפץ מונח בתוכה. כך נוכל אולי להבין את דברי רש"י בעניין, ולומר שרש"י רואה את האוויר כיישות ממשית המונחת על הקרקע ממש, והחפץ הנקלט ברשות מונח באוויר וממילא הופך לחלק ממנו, ולכן כשם שהאוויר כולו כיחידה אחת מונח על הקרקע כך גם החפץ המתפקד כחלק מהאוויר עצמו נחשב כמונח על הקרקע עצמה. כן נוכל להבין כך את דברי רש"י בעמוד הבא (ד"ה ובתוך עשרה), שם הוא אומר שבמציאות בה אדם זורק חפץ ברשות הרבים מעל "טפחים"²²: "...ואפילו קלוטה ליכא", כלומר: לא רק שבמציאות זו אין אנו רואים את החפץ כמונח על הקרקע, אלא שאין הוא קלוט באוויר כלל, וזאת עפ"י מה שהסברנו משום שבמציאות זו אין אנו רואים את האוויר כמציאות ממשית כלל, מפני שלמעלה מי טפחים האוויר אינו נחשב מונח על הקרקע.

מסוגיה זו נוכל לראות, שרש"י אינו מסתפק בכך שההנחה תוגדר כעצם הכניסה של החפץ לתוך הרשות, דבר שאינו יוצר שינוי בחפץ עצמו אלא שינוי של תוכן האובייקטים המצויים ברשות בלבד, אלא מצריך שפעולת ההנחה, ובעקבותיה גם פעולת העקירה, יהוו שינוי במעמדו של החפץ עצמו, כלומר: חפץ עקור או מונח ממש, ולא חפץ "נמצא" בלבד.

סיכום שיטת רש"י

לסיכום, רש"י רואה כעיקר מלאכת הוצאה את פעולות העקירה וההנחה עצמן, בתפקדן כפעולות אוטונומיות וחשובות, שאינן תנאי בלבד לקיומה של משמעות רחבה יותר של הוצאה. נוכל להבין את ההיגיון שבתפיסה זו באומרו שבמציאות האדם לעולם לא עובר ממקום למקום כך סתם, אלא תמיד התקדמותו בנויה מעקירתו מהעולם בו הוא נמצא וכניסתו לעולם חדש בתנועה של **רצוא ושוב**. באיסורי שבת מבוטא בעיקר הצורך של האדם לא לשבור את העולם הקיים אלא לתת אמון דווקא במציאות כמו שהיא, ללא צורך לעקור את עצמו ולנוח בחזרה בתנועה מתמדת כבימי החול.

²¹ פ"א הי"א (ב ע"ד) וכן פ"יא הי"א (יב ע"ד).

²² מקום שדינו כמקום פטור.

שיטת תוספות

בשלב ראשון עליי לציין, שהגישה אותה אציג בדברי תוספות מתייחסת בעיקר לשיטת ר"י וסתם דברי התוסי' לכל היותר. אין דבריי מתייחסים לאימרות של רבינו תם או הרשב"א משאנך, שאת שיטתם טרם ביררתי בבהירות הראויה.

המשנה הראשונה

תוספות על המשנה (ד"ה יציאות) מקשה מדוע המשנה משתמשת בלשון "יציאות" ואינה נוקטת בלשון 'הוצאות', ועונה, שהתנא נקט בלשון הפסוק. הפסוק שנלמדת ממנו מלאכת ההוצאה הוא הפסוק בפרשת בשלח (שמות ט"ז, כט) בעניין המן:

...אל יצא איש ממקומו ביום השביעי.

מקור זה למלאכת ההוצאה מובא במסכת עירובין (יז ע"ב), אולם לא כל הראשונים סוברים שהוא נשאר למסקנה לעניין הוצאה²³. תוספות, כמו שעוד נראה בהמשך, אכן תופס שפסוק זה הוא מרכזי מאוד בכל ענייני מלאכת הוצאה, דבר שבשלב ראשון נותן לנו לראות את החשיבות שמעניק תוספות למונח היציאה דווקא.

כמו כן, תוסי' על המשנה (ד"ה שתים שהן ארבע בפנים), לעומת מה שראינו ברש"י, עושה הפרדה ברורה בין הוצאה להכנסה, ומעניק לכל אחת מהן מעמד משלה, הוצאה היא האב והכנסה היא התולדה²⁴. כאן שוב אנו רואים את המעמד המיוחד הניתן למלאכת ההוצאה דווקא.

בד"ה פשט בעה"ב את ידו מובאת שאלת ר"י מדוע צריכה המשנה להשמיע לנו גם את דין העומד בפנים (בעה"ב) וגם את דין העומד מבחוץ (העני), ותשובתו, שמלאכת הוצאה היא:

...מלאכה גרועה, דמה לי מוציא מרשות היחיד לרשות הרבים מה לי מוציא מרשות היחיד לרשות היחיד...

ועל כן צריכים אנו לחידוש מיוחד²⁵ לדין כל אחד מהם. מההיגיון בו משתמש ר"י להסבר דעתו זו נוכח להבין את סברתו הפשוטה לגבי הגדרת הוצאה. ר"י תמה מהו ההבדל בהיגיון הפשוט בין המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, שגורם לכך שבאחד אני פוטר ובשני אני מחייב. המכנה המשותף בין שתי הפעולות אותן הוא מביא אינו ההכנסה או ההנחה, שהרי בכל פעולה נעשית הכנסה לרשות אחרת (והנחה ברשות אחרת), וכן אין הוא במעבר, שהרי בהעבירי לרשות אחרת המעבר עצמו הוא אחר. המכנה המשותף הוא דווקא ההוצאה או העקירה מרשות היחיד הקיימת בשניהם, מה שיוכיח לנו בשלב זה שלתוסי' אחד משני אלו הוא עיקר מלאכת הוצאה.

²³ עיין למשל רמב"ן ב ע"ב ד"ה אבל נראה.

²⁴ ב ע"ב ד"ה מי לא עסקינן דקא מעייל מרשות הרבים לרשות היחיד, וזאת כמוכח בהתאם לגמרא בפרק הזורק שהבאנו לעיל. אולם, כמו שציינו שם אין הדבר מוכרח, ועיין ברמב"ן ב ע"ב (ד"ה ופרקי'), המסביר את העניין כמחלוקת סוגיות, כשבסוגייתנו אין הבדל בין הכנסה להוצאה.

²⁵ ועל כן מביא תוספות שני פסוקים שונים שניהם נצרכים למקור למלאכת ההוצאה: "...ויכלא העם מהביא..." והדרשה המובאת בריש פרק הזורק (דף צו ע"ב), והדרשה במסכת עירובין מהפסוק "...אל יצא איש ממקומו...".

פטורי דאתי בהו לידי חיוב הטאת

כאמור לעיל, מובאת המימרא לפיה המשנה שלנו מנתה את הפעולות "דאתי בהו לידי חיוב טטאת", וכן הבאנו שרוב הראשונים תפסו מימרא זאת כבוררת את הפעולה החשובה של המלאכה אשר אותה מונה המשנה. רש"י כאמור פירש, שהכוונה לפעולת העקירה, וזאת מסיבות טכניות בלבד, שבפעולה זו מירב הסיכויים שהאדם ימשיך ויניח ויתחייב בחטאת. ר"י מקשה על פרשנות זו של רש"י מספר קושיות, והראשונה שבהן: "...דעקירה בלא הוצאה אינה אלא טלטול בעלמא ואין בה דררא דחיוב כלל...". לכן מביא תוס' את פירוש הריב"א לסוגיה:

ומפרש ריב"א דאתי לידי חיוב טטאת היינו אותו שפושט את ידו ומכניסה או מוציאה, דכוותה כבא דרישא חיוב הטאת, והכא פטור לפי שלא עשה כל המלאכה, שחיסר ממנה מעט או עקירה או הנחה...

מתפיסה זו מוכח בהדיא, שלתוספות אין פעולות העקירה או ההנחה²⁶ מהוות את עיקר המלאכה, אלא דווקא פעולת ההעברה. אולם הרי לעיל בפירוש תוספות על המשנה הוכחנו, שלשיטתו עיקר המלאכה הוא דווקא כן פעולת ההוצאה או העקירה מהרשות ולא פעולת המעבר?! על כן עלינו לדייק בלשונו של ר"י בתוספות פה, שאומר שעקירה בלא "הוצאה" אינה אלא טלטול בעלמא, כלומר: הגורם הדומיננטי אינו ההעברה אלא ההוצאה עצמה - לא השינוי שחל בחפץ, היותו עקור או מונח, אלא השינוי החל ביחסי החפץ והרשות, או שמא אולי אף נאמר השינוי החל ברשות עצמה. אין רגע ההוצאה מוגדר כרגע העקירה אלא כרגע המעבר, רק שאין משמעותו אלמנט התנועה המבטא את המעבר, אלא עצם היציאה מהרשות. מתפיסה זו יוצא, כפי שנראה בהמשך, שאין חשיבות להיות פעולות העקירה וההנחה פעולות עצמאיות, אלא כל משמעותן היא כהיותן מגדירות את הפעולה כפעולת הוצאה.

תפיסה זו אף מסתדרת ומבהירה את מה שראינו עד כה בתוספות, גם את המשמעות הרבה שמעניק ר"י לפסוק "אל יצא איש ממקומו...", וכן את המשמעות היתירה אותה הוא מעניק לההוצאה על פני ההכנסה.

עקירת גופו כעקירת חפץ

כאמור לעיל, הגמרא חוקרת האם עקירת גופו כעקירת חפץ או לא. הראינו שישנן כמה אפשרויות להבין שאלה זו: או שאין אנו מצריכים פעולת עקירה עצמאית במקרה זה, או שאנו מגדירים את פעולת העקירה מחדש בצורה בה גם במקרה זה ישנה פעולת עקירה מלאה. הראינו, שרש"י סובר כאפשרות הראשונה בהתאם לשיטתו. כמו כן ציינו, שישנה מחלוקת ראשונים בגירסה של תשובת הגמרא, כשרש"י גורס: "גופו ניח ידו לא ניח", ואילו תוס' גורס: "ידו בתר גופו גרירא". מגירסתו זו של תוס' מוכח, שאין הוא מגדיר פעולה מיוחדת של עקירה, משום שהוא אינו דן בשינויים שחלו במצב החפץ (ניח או נייד), אלא הוא דן בשאלת ההימצאות, שהיא אינה נפקא מינא לעניין פעולת העקירה אלא לעניין ההוצאה בלבד. תוס' אף מביא את דברי ר"י, המגדיל לעשות לשיטתו:

נראה לר"י כלשון אחר דגרס ידו דבתר גופו גרירא בעי עקירה, גופו לא בעי עקירה.

באמירה רדיקלית זו אומר ר"י במפורש שבמצאיות שהיה טעון מבעוד יום ויצא, אין עקירה ממש ואף אין צורך בעקירה ממש! כל זה בהתאם לשיטתו של ר"י, שרואה את עיקר ההוצאה

²⁶ למרות שבדי"ה שניהם פטורין בדף ג ע"א מביא תוספות שאין כלל הוא אמינא בגמרא לחייב את העוקר אלא דווקא את המניח, אין זה קשה כלל, משום ששם ודאי הטעם הוא משום שהוא עשה את גמר המלאכה ועל כן המלאכה נקראת על שמו, ואין לזה שום קשר להגדרת עיקר המלאכה.

כתהליך ההוצאה כולו, ופעולות העקירה וההנחה תפקידן להגדיר לנו שאכן התקיימה פה פעולת הוצאה. אולם במציאות בה ברור שהתקיימה פה הוצאה, כמו במקרה דנן, שהרי הגוף היה מצוי ברשות לגמרי (לעומת היד שבמשנה שאין היא מצויה ברשות אלא בתר גופו גרירא), ממילא התקיימה אף העקירה, וגם אם לא בצורה ממשית ועצמאית.

עקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד'

שוב, כאמור לעיל, הגמרא מביאה כאקסיומה שישנו צורך בעקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד', ואנו נצרכים לחקור מהי הסיבה והתובנה מאחורי דין זה. הראינו בשיטת רש"י, שהבעיה מצויה בהגדרת פעולות העקירה וההנחה עצמן, והחיסרון בהגדרת המקום אינו אלא סימן. הראינו שדבר זה נמצא בכך שרש"י מגדיר את המקום שיש בו ד' על ד' כ"חשוב", וזאת מהגמרא בסוכה (י ע"א). לעומתו תוספות, כאמור, אינו גורס את המילה "חשוב" שם, כלומר: מקום שאין בו ד' על ד' אינו מוגדר כמקום כלל מצד עצמו, מהבחינה האובייקטיבית, ולא מצד התייחסותו הסובייקטיבית של האדם. מקום כזה אינו מקום שניתן להוציא ממנו, ולא שהוא אינו מקום בו האדם יכול לבצע עליו את פעולות העקירה וההנחה. ר"י²⁷, בהתאם לשיטה שהצגנו בו עד כה, מסביר את הסיבה לדין בלשון זו:

ועוד אומר ר"י, ד"אל יצא איש ממקומו" משמע דקאי נמי אהפיץ. כלומר ממקומו של הפיץ... ואין מקום חשוב בפחות מד'.

כאן שוב רואים במפורש שר"י לשיטתו, שעניינה של מלאכת הוצאה הוא ההוצאה עצמה מתוך המקום, והבעיה במקום שאין בו ד' על ד' היא שאין מקום כלל ממנו נוכל להוציא.

רוב הראשונים מקשים על דברי הגמרא שלנו מדברי הגמרא במסכת עירובין (צט ע"א), שם נאמר שהמשתין ורק מרשות לרשות חייב, ואע"פ שלא עוקר ממקום ד' משום ש"מחשבתו משויא ליה מקום", וכן מדברי הגמרא במסכת שבת (קב ע"א), שם נאמר שהזורק לפיו של כלב או לתוך תנור חייב, וגם שם לא קיימת בעיית מקום ד' משום ש"מחשבתו משויא ליה מקום". השאלה המתבקשת היא מדוע לא נתרץ גם אצלנו שהעוקר והמניח על ידו של חבירו חייב משום ש"מחשבתו משויא ליה מקום". כל ראשון מתרץ כדרכו, ותוספות בעירובין מתרץ שם²⁸ ש"מחשבתו משויא ליה מקום" הכוונה שיש לאדם עניין במקום זה דווקא יותר מבכל מקום אחר, לעומת ידו שאין לו עניין ביד דווקא. נוכל להבין סברה זו בדקות עפ"י האופציה שהצגנו לעיל בתוס', לפיה במלאכת הוצאה השינוי העיקרי חל דווקא במעמדה של הרשות עצמה, ולא בשינויים החלים במעמדו של החפץ או של האדם, כלומר: הפרמטר להגדרת האדם את המקום הוא הצרכים של המקום עצמו, אם בעקירה כעין משתין ורק, אם בהנחה כעין המקרה של מאכיל כלב.

קלוטה כמי שהונחה דמיא

כמו שהבאנו לעיל בהציגנו את עיקרי העניינים המובאים בגמרא בסוגיה זו, יש לבחון איזו משמעות מקבל עיקרון זה של "קלוטה כמי שהונחה דמיא" בראשונים. בשיטת תוספות מוכח שאנו רואים את החפץ כקלוט באוויר ולא בקרקע²⁹, או שדי לנו בכניסתו של החפץ לחללה של

²⁷ מובא בתוספות ד ע"א ד"ה והא בעינן, ושם מובאת גם שיטתו של רבינו תם בעניין, אליה כאמור לא אתייחס, הסובר ששורש העניין הוא ברגילות ובשאלה מה היה במשכן.

²⁸ ד"ה מחשבתו משויא ליה מקום.

²⁹ עיין שו"ת אבני נזר סימן פ"ד.

הרשות על מנת להגדירו כנמצא בה וממילא כמונח. דבר זה מוכח מדברי תוס' ב"ד"ה דאמרינן³⁰, הכותב שאם נאמר שרבי עקיבא סובר ש"קלוטה כמי שהונחה דמיא" לא נוכל לומר שהוא סובר ש"לפינן זורק ממושיט", כלומר: שהזורק מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים מעל "טפחים חייב. זאת משום שאם הוא אכן סובר ש"קלוטה כמי שהונחה דמיא", יוצא שהחפץ נקלט והונח במקום פטור בדרך (שהרי מעל "טפחים ברשות הרבים הוא כמקום פטור) ועל כן יהיה פטור. תפיסה זו מראה שלמשמעות של "קלוטה כמי שהונחה דמיא" אין קשר למונחות ממשית בקרקע, שהרי במקום פטור זה אין קרקע כלל, אלא להיקלטות באוויר, או מציאות ברשות. גישה זו שוב מתאימה לצורת ההתייחסות של תוספות, לפיה אין צורך בפעולות ממשיות של עקירה והנחה שיגרמו לשינוי ממשי במעמדו של החפץ, אלא יצירה של הוצאה ושינוי מיקום והשתייכות בלבד, שעיקר השפעתם על מעמדה של הרשות.

אולם שיטתו של תוספות בסוגיה זו אינה כה פשוטה. תוספות³¹, כמו עוד כמה וכמה ראשונים, מקשה לשיטתו של ר' עקיבא כיצד נחייב על טלטול ד' אמות ברשות הרבים, שהרי אנו רואים את החפץ כמונח תמידית. הוא עונה, שעל העברת ד' אמות ברשות הרבים חייבים מצד "הלכתא גמירי לה", כלומר: שני הדברים אכן סותרים בסברה אולם יש לקבל את העברת ד' אמות כאקסיומה. אולם על פי הצורה בה הבנו את תוספות עד כה - התירוץ אמור להיות פשוט, שהרי דין "קלוטה" אין משמעותו שהחפץ מונח בכל רגע מעל המקום בו הוא נמצא אלא קלוט ברשות כולה, ובעצם דין קלוטה מקבל ממשיות רק במעבר בין רשויות ולא בתוך רשות אחת. ממילא ברשות הרבים, שהיא מוגדרת כרשות אחת, אין משמעות ל"קלוטה כמי שהונחה דמיא", ועל כן למה שנפטור את המטלטל ד' אמות³².

על כן נצטרך להבין את גישת תוספות לעניין מעט אחרת. נוכל לומר, שלתוספות על מנת להיות מוגדר כמונח ברשות על החפץ לנוח בה, כלומר: לעצור בה במקום מסויים, ואז ממילא להיות שייך לרשות כולה. החידוש באמירה ש"קלוטה כמי שהונחה דמיא" הוא שבהיות החפץ באוויר, על אף העובדה שהוא בתנועה, אנו רואים אותו כעומד במקום. כתוצאה מכך אנו רואים את החפץ כמונח בכל רגע אף בתוך הרשות עצמה, ולמרות שלאמיתו של דבר אין לנו כלל צורך בהנחות אלו לחיוב אחרי שהיתה עצירה אחת, מכל מקום ראייה זו יוצרת את הבעיה לחייב על העברת ד' אמות ברשות הרבים, ולבעיה זו אכן אין פיתרון אלא ע"י "הלכתא גמירי לה".

סיכום שיטת תוספות

גישתו של תוספות כפי שהוכחנו אותה (והכוונה כמובן לר"י וסיעתו) היא, שמשמעותה של מלאכת הוצאה היא ההוצאה עצמה, כלומר: התבוננותו היא במובן מסויים על המעבר בין הרשויות, אולם לא מצד התנועה של החפץ, הכוללת גם את המבט על כך שהחפץ יוצא מרשות וגם נכנס, אלא דווקא מצד עובדת היות החפץ יוצא מהמקום, ללא התייחסות וחשיבות לשאלה לאן הוא נכנס. ראינו, שתוספות מתבונן מצד אחד דווקא על יציאתו של החפץ מהרשות הקודמת, אולם בנוסף לכך ראינו שאין הוא מתייחס לכך בהקשר של פעולת העקירה, אלא של תהליך היציאה הכולל.

³⁰ מתחיל בדרך ד ע"א, אולם החלק הקשור לענייננו מצוי בע"ב.

³¹ ה ע"ב ד"ה בשלמ א לבן עזאי.

³² ואכן על דרך זו תירצו הרמב"ן (ה ע"ב ד"ה הא דקסבר) והרשב"א (ד ע"ב ד"ה אבל למטה).

נוכל אולי לומר, שהמקור לשיטת תוספות בהבנתו זו בהוצאה נובע מהקשר ההדוק הקיים במקרא בין שבת לבריאת העולם. בתיאור בריאת העולם מתוארת השבת כסיומו של תהליך הבריאה³³:

ויכל אלוהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה...

הבריאה היא תהליך של הוצאה. "בריאה" - מלשון "מלבר", כלומר מבחוץ. בבריאת העולם הקב"ה מוציא מציאות מחוצה לו, ישות נפרדת נבראת - מוחצנת - יוצאת אל הפועל.

רשות היחיד היא כנגד האחדות האלוקית - יחידו של עולם. רשות הרבים היא מציאות הריבוי - "עלמא דפירודא". עיקר משמעותה של שבת היא האיסור על היציאה אל הפועל, הגילוי, הבריאה. ועל כן מלאכת הוצאה מרשות לרשות, שהיא ביטוי של עניין זה, היא מלאכה כה מרכזית בשבת.

שיטת התוספות רא"ש

מעצם המתודה הפרשנית של בעל התוס' רא"ש, הוא מרבה מאוד לצטט את דברי תוספות עצמו, ועל כן שיטתו קרובה מאוד לשיטת תוספות. אולם לעני"ד ישנו עדיין שינוי מהותי. בעקבות הדימיון לא אביא כאן שוב את כל הסוגיות, אלא את ההבדלים הפרשניים בינו לבין תוספות בלבד.

המשנה הראשונה

כמו תוספות כן גם התוס' רא"ש מסביר את הצורך של המשנה לחידוש גם בהוצאה וגם בהכנסה בכך שהוצאה היא "מלאכה גרועה", אולם הסברו לכך הוא מעט שונה³⁴:

...שאיילו היה נושא חפץ גדול כל היום ברשות היחיד לא מחייב, ואילו הוציא כגורגרת מרשות היחיד לרשות הרבים מייחב.

התוס' רא"ש אינו אומר כמו תוספות, שאין הבדל בסברה הפשוטה בין הוצאה לרשות הרבים לבין הוצאה לרשות היחיד, אלא שאין הבדל בין נשיאה של חפץ, דהיינו טלטולו בתוך רשות היחיד לבין הוצאתו מחוץ לרשות. מתפיסתו נוכל לומר בביטחון, שהוא אינו רואה את עיקר העשייה של מלאכת הוצאה בהוצאת החפץ מהרשות, דהיינו שינוי של הרשות, אלא בעצם התנועה של החפץ ללא קשר להיכן או איך. נוכל לומר, שאכן לשיטתו כל הצורך להלכה במעבר בין רשות לרשות דווקא הוא משום שעל מנת להגדיר את התנועה המתבצעת כתנועה משמעותית על החפץ לנוע בין מקום למקום, ומקום משמעותי מוגדר כרשות אחרת. לשיטתו אולי נאמר, שבטלטול ד' אמות ברשות הרבים אכן מתגלה החיוב הבסיסי על עצם התנועה. אולם בכל מקרה, בעקבות תפיסה זו נאלץ לומר, שהמעבר בין הרשויות אינו אלא מעין "היכי תימציי" להגדרת התרחשותה של תנועה.

תוספות רא"ש גם מביא את הפסוק המובא בעירובין שבו מרבה תוספות להשתמש: "...אל יצא איש ממקומו...", אולם הסברו לעניין שונה מזה של תוספות. תוספות מסביר את דרשת הגמרא בצורה פשוטה, שאין אומרים רק "אל יצא" - כלומר: בהתייחסות לאדם עצמו בלבד (שבזה דורשים את איסורי תחומין), אלא גם "אל יוציא" - כלומר: בהתייחסות לחפץ, שלאדם

³³ בראשית ב', ב.

³⁴ בדיבור הראשון על המסכת: יציאות השבת.

יש איסור נוסף להוציא את חפציו ממקומו. התוס' רא"ש לעומת זאת סובר, שאין צורך בדרשה נוספת לרבות את הוצאת חפציו, אלא היא כלולה ממש באיסור שלו לצאת בעצמו³⁵:

מיהו לא צריך קרא אם אדם מוציא בידו חפץ ברשות היחיד לרשות הרבים משום דהרי בכלל "אל יצא איש ממקומו" ודרשינן מיניה אל יוציא, משמע מיוצא עם החפץ ממקומו.

מכאן רואים בבירור, שלשיטתו עיקר העניין במלאכת הוצאה הוא יציאתו של האדם עצמו, והוצאתו של החפץ היא רק חלק והוצאה אל הפועל של יציאתו העצמית של האדם. דבר זה מעמיד את האדם³⁶ עצמו במרכז מלאכת ההוצאה, דבר שלא ראינו עד כה. על הקשר בין האדם ליסוד התנועה עוד נדון בהמשך.

פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת

תוספות רא"ש גם הוא כתוס' חולק על טענתו של רש"י, שכוונת הגמרא לפעולת העקירה, אולם הוא אינו מביא את סיבתו של ר"י ש"עקירה בלא הוצאה אינה אלא טלטול בעלמא", וכן אין הוא מביא את פרשנותו של ריב"א המובאת בתוס', שהכוונה למעביר את החפץ. הוא סובר כרבותיו של רש"י, המתייחסים להושטת היד בין מלאה ביו ריקנית, אולם בעוד הם סוברים כן מסיבות טכניות, הוא טוען שזוהי עיקר המלאכה ואף בה יש "דררא דחיוב חטאת":

הילכך נראה כפירוש רבותיו דפשיטת יד בין מלאה בין ריקנית קא חשיב, דאית בה דררא דחיוב חטאת שעשה כל המלאכה כולה אלא שחיסר מעט או עקירה או הנחה³⁷.

לכאורה קשה להבין כיצד ניתן לומר שכשהושיט את ידו ריקנית עשה את כל המלאכה כולה ורק חיסר מעט. אלא לפי מה שהראינו לעיל, שלשיטתו של התוס' רא"ש עיקר החיוב הוא על המעבר/התנועה של האדם עצמו, והחפץ אינו אלא מעין "היכי תימצוי" להגדיר את תנועתו של האדם עצמו, אם כן בהעברת ידו של האדם, ואף אם היא ריקנית, על מנת להעביר את החפץ אכן מתקיימת הנקודה העיקרית של מלאכת הוצאה.

עקירה והנחה על גבי מקום ד על ד'

ראינו לעיל בשיטת תוספות את הקושיה על דברי הגמרא שלנו מדבריה בדף קב ע"א ובמסכת עירובין, שם נאמר שאם "מחשבתו משויא ליה מקום" אין צורך בעקירה והנחה על מקום ד'. הקושיה בעקבות זאת היא מדוע הגמרא אצלנו אינה מתרצת שבכך שהאדם מניח על ידו של חבירו במודע ממילא "מחשבתו משויא ליה מקום". ראינו, שתוס' תירץ שם ש"מחשבתו משויא ליה מקום" רק אם יש לאדם עניין במקום זה דווקא, ואף אם הוא עצמו מתכוון וחושב להניח שם אינו מועיל, עד שירצה להניח דווקא במקום זה מצד המקום עצמו. התוס' רא"ש³⁸ חולק במפורש על כך ואומר שאינו סובר כתירוץ התוס', ומביא את תירוצו שלו:

ולי נראה דלא שייך לומר מחשבתו משויא ליה מקום אלא במקום שאדם מניח חפץ אחד ומחשב אותו מקום להניח שם חפצו משויא ליה מחשבתו מקום אע"פ שאינו רחב ד... אבל גבי עקירה לא שייך למימר מחשבתו משויא ליה מקום כי לא החשיב אותו מקום כיון שלא הניח שם כלום... ולא דמי להשתין ורק.

³⁵ ב ע"א ד"ה והא דאמרינן.

³⁶ לעומת רש"י המתבונן על החפץ, ותוס' המתבונן על הרשות.

³⁷ ג ע"א ד"ה פטורי דאתי בהו לידי חיוב חטאת.

³⁸ ד ע"ב ד"ה אלא אמר רב יוסף.

ההבדל בין שיטתו לשיטת תוספות הוא, שלתוס' בסופו של דבר הגדרת המקום נובעת מצרכי המקום ולא רק מהמחשבה הסובייקטיבית של האדם, ואילו לתוס' רא"ש הגדרת המקום היא פעולה שהאדם עושה במחשבתו שלו בלבד ללא קשר אם המקום עצמו מצריך את העקירה (השתין ורק) או את ההנחה (פי כלב). לשיטתו באמת יכולנו לומר בהנחה בידו של חבירו ש"מחשבתו משויא ליה מקום", אולם משום שבעקירה לא יכולנו לומר כך, שהרי בעודו עוקר חפץ אין האדם מעניק חשיבות למקום כלל ואף לא במחשבתו, לא תירצו כך כלל.

מכאן שוב אנו רואים את התמקדותו של התוס' רא"ש על האדם דווקא כמרכז מלאכת ההוצאה, לעומת תוספות הנוטה להתמקד כאמור דווקא על המקום.

סיכום שיטת התוספות רא"ש

לסיכום, התוס' רא"ש רואה את מהותה של מלאכת הוצאה בעצם התנועה המתרחשת. לשיטתו עניינם של ששת ימי השבוע הוא התנועה והאקטיביות שבהם, ויום השבת עניינו הפסקת אותה תנועה ויצירת מנוחה, ועל כן מלאכת הוצאה היא מלאכה חשובה ומרכזית כל כך בדיני שבת. עוד יסוד שראינו בשיטתו הוא מרכזיותו של האדם במלאכת הוצאה, והיות ההתרחשויות שלו עיקר האיסור והבעיה. דבר זה מתחבר לאותה תפיסה של תנועה, וזאת משום שבמלאכת ההוצאה האדם הוא הגורם את אלמנט התנועה, וכן בעולם כולו האדם הוא היסוד הדינמי. לעומת הטבע כולו שהוא הרמוני ושלם לכשעצמו, וממילא דורך במקום, וכן המלאכים הקרויים "עומדים", האדם הוא הגורם ה"מהלך" והמשתנה. בשבת נדרש האדם לנוח, כלומר: להפסיק את תנועתו המתמדת ולנסות ולראות את השלמות שבטבע עצמו, כאן ועכשיו. ממילא מה טבעי מכך שמסכת שבת תיפתח באיסור ממשי זה של האדם לנוע.

שיטת הרשב"א

המשנה הראשונה ופטורי דאתי בהו לידי חיוב הטאת

הרשב"א על המשנה הראשונה נוטה לומר, שלא כמו תוס', שאין הבדל מהותי בין הכנסה להוצאה:

וא"ת ומאי אולמה דהוצאה מהכנסה דקרי לה אב ולהכנסה קרי תולדה כיוון דתרווייהו הוו במשכך? וי"ל משום ד"ויכלא העם מהביא" טפי משמע הוצאה³⁹.

מכאן משמע, שלולי הפסוק היינו נותנים הן להכנסה והן להוצאה מעמד שווה.

בעניין "פטורי דאתי בהו לידי חיוב הטאת" הרשב"א אינו מסביר לא כרש"י ולא כתוס', אלא בשיטה שלישית לפיה הפעולה אותה אנו מונים היא פעולת ההנחה:

...ויש מפרשים איפכא שהנחות קא חשיב, משום שעל ידו נגמרה מלאכה והיא עיקר המלאכה... וזה נראה עיקר⁴⁰.

מכאן עולה לנו שיטה חדשה, הרואה את עיקר המלאכה⁴¹ דווקא בהנחה, או לחילופין בהכנסה, אולם בכל מקרה לא בעקירה או בהוצאה.

³⁹ ב ע"ב ד"ה אמר רב אשי.

⁴⁰ ג ע"א ד"ה פטורי דאתי.

⁴¹ הרמב"ן (ג ע"א ד"ה פטורי) גם הוא מפרש כך את הגמרא, אולם הוא אינו מביא את הביטוי "עיקר המלאכה", ומשמע שלדבריו הסיבה לפיה אנו מונים את ההנחה היא מפני שזהו גמר המלאכה בלבד.

יחסי עקירה והנחה

הרשב"א מציג גישה ייחודית ביחס בין עקירה והנחה. בשלב ראשון הוא מסביר את דין "קלוטה כמי שהונחה דמיא"⁴² רק במעבר בין רשויות ולא באותה רשות, כלומר: אין אנו רואים את החפץ כמונח על הרצפה ממש אלא כקלוט באוויר הרשות. מכאן מוכח שאין הוא מתבונן על פעולת ההנחה עצמה כעיקר (והשינוי הוא בחפץ), אלא דווקא על ההכנסה, שהרי אינו מצריך הגדרה של הנחה ממש, ומסתפק בעצם הכניסה.

בסופו של אותו דיבור הרשב"א מסביר את האפשרות שמעלה הגמרא, שיתכן שאנו מצריכים מקום ד' רק בעקירה ולא בהנחה. יש מהראשונים⁴³ שפירשו שתפיסה זו של הגמרא נובעת מתוך רוח הפסוקים, ויש אומרים⁴⁴ שהיא נובעת מתוך דבריו של רבי עקיבא. הרשב"א לעומת זאת מסביר, שתפיסה זו נובעת מסברה פשוטה, לפיה בגמר המלאכה אין צורך בפעולה חשובה, לעומת התחלת המלאכה המצריכה פעולה משמעותית:

אלא סברא בעילמא קאמר, דדלמא בגמר מעשה כל דהו סגי ליה אבל בתחילת מעשה עקירה חשובה בעיא⁴⁵.

סברה זו לכאורה נראית הפוכה למה שטענו לעיל בשיטתו, שכן כאן פעולת העקירה נראית כמשמעותית יותר מפעולת ההנחה. אולם נוכל דווקא מכאן להבין את דבריו יותר לעומק, שהרי גם אנו הוכחנו שלרשב"א אין משמעות מיוחדת לפעולת ההנחה, אלא לתהליך ההכנסה דווקא, וממילא לא קשה. יתירה מזאת. נוכל לומר שמשום שהתהליך הכולל משמעותו היא דווקא הכניסה לרשות החדשה, אין צורך בשינוי בחפץ עצמו בהנחה אלא רק בפעולה של היקלטות ברשות, אולם מכיוון שאין התהליך כולו מתפרש כהוצאה אנו נצרכים לפעולה פורמלית של השתחררות מהמצב הקודם שתתפקד כתחילת הפעולה ולא כעיקר הפעולה כולה.

הרשב"א טוען כמו כן, שישנו הבדל מהותי בין מונחות ברשות היחיד למונחות ברשות הרבים, כשברשות היחיד אנו מסתפקים בהנחה כלשהי ואילו ברשות הרבים אנו מצריכים הנחה חשובה. הוא טוען שכל קושיית הגמרא לגבי הצורך במקום ד' הוא רק בעקירה והנחה ברשות הרבים ולא ברשות היחיד, שם ודאי מספיקה הנחה כלשהי:

ומשום הכי נ"ל דהכא נמי לא קשיא ליה אלא מפשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני או שנמט מתוכה, אבל מידו של בעל הבית לא קשיא ליה דברשות היחיד כל דהו סגי⁴⁶.

וכן בהמשך דבריו⁴⁷:

...וכאילו נח ברשות היחיד להכי סגי ליה בכל דהוא.

נקודה זו בדבריו מופיעה בעוד מספר פעמים, והוא מיישב את כל הסוגיות לפי הבדל זה שבין רשות היחיד לרשות הרבים.

⁴² ד ע"ב ד"ה הא דאמרינן.

⁴³ תוספות כאן ד"ה ודילמא.

⁴⁴ רש"י כאן ד"ה ודילמא.

⁴⁵ שם.

⁴⁶ ד ע"ב ד"ה הא דאמרינן.

⁴⁷ שם ד"ה והא דאמרינן אלימא.

לאחר שהוכחנו שלרשב"א המשמעות הפשוטה של מלאכת הוצאה היא דווקא ההכנסה, נוכל לעשות הקבלה בין רשות היחיד וההנחה כהיותן תכלית הפעולה, ורשות הרבים והעקירה כהיותן תחילת הפעולה. על כן בדיוק כאמור לעיל, ברשות הרבים אנו נדרשים למעשים פורמליים ו"חשובים" משום שלה אין חשיבות בתור רשות, אלא בתור המקום ממנה יוצא החפץ על מנת להיכנס לרשות החשובה, שהיא כאמור רשות היחיד, שם עצם ההיקלטות כבר משנה את משמעותה של הרשות שזוהי בעצם מגמת הפעולה.

סיכום שיטת הרשב"א

הרשב"א כאמור סובר, שעיקר המלאכה הוא תהליך ההכנסה דווקא. אין הכוונה לפעולת ההנחה, המבטאת את השינוי החל בחפץ, אלא דווקא לכניסה לתוך הרשות, המשנה את טיבה של הרשות עצמה, בדומה לכיוון של תוס' רק בדיוק הפוך.

לאור מה שאמרנו לעיל בסיכום שיטת תוספות, שרשות הרבים היא ביטוי של העולם הזה הנברא והחיצוני, "עלמא דפירודא", ורשות היחיד היא ביטוי של האחדות האלוהית הפנימית, נוכל לומר, שתפיסתו של הרשב"א את מלאכת הוצאה, וממילא את כל עניין איסורי שבת, היא בדיוק הפוכה מזו של תוספות. בתפיסתו, עיקר עניינו של האדם בששת ימי המעשה הוא ניסיונו ועמלו להשתחרר מאחיזת העולם הזה השקרי ולהיכנס לתוך נפשו פנימה שם מתגלה לו יחידו של עולם, ובלשונו של האדמו"ר הזקן בתניא⁴⁸:

...שהוא עוה"ז הגשמי המלא קליפות וס"א שנקרא רשות הרבים וטורי דפירודא ואתהפכן לנהורא⁴⁹ ונעשים רשות היחיד ליחודו יתברך...

על כן בשבת, יום המנוחה, נאסר על האדם להתעסק במלאכה זו של הכנסה/כניסה, והוא מצטווה למצוא את יחידו של עולם במקום בו הוא נמצא דווקא.

⁴⁸ ליקוטי-אמרים, פרק ל"ג.

⁴⁹ "ואתהפכן לנהורא" - ונהפכים לאור.